

Tulajdonképpen a véletlennek köszönhetjük ezt a fókuszot. A gondolkodást Baluja Petra megkeresése és írása indította be, aztán a téma csak terebélyesedett, terebélyesedett, alig bírtunk leállni. Ezt a magunk kis szerkesztőségi műhelyében sikerként könyveltük el. Lám, ez is egyfajta siker. Nekünk nagy dolog, másnak semmi. Attól függ ki, honnan nézi, és mit jelent számára a fogalom. A színpadi előadóművészetben sikerről beszélni olyan, mint a világ legmagátólértetődőbb dolgáról beszélni. Ez az itt közölt írásokból, beszélgetésekből világosan kitetszik. Az elkövetkező oldalakon mégis számos sikerdefinícióval találkozunk majd az olvasó, amelyek nemcsak eltérő megközelítésről árulkodnak, de meglehet, hogy köszönő viszonyban sincsenek egymással. Mert a legfontosabb kérdés, úgy tűnik, mégsem maga a siker mibenléte, hanem siker és teljesítmény, siker és érték, siker és népszerűség viszonya. Ami aztán nemhogy megkönnyítené, sokkal inkább bonyolítja a róla szóló diskurzust. *Siker* olvasást kívánunk!

ADORJÁNI PANNA – TASNÁDI ISTVÁN

NEM A SIKERNEK VAN RECEPTJE, HANEM A NÉPSZERŰSÉGNEK

Levélváltás a sikerről Barabási Albert László A képlet című könyve apropóján

A kötet a Libri Kiadónál jelent meg 2018-ban, fűlszövegében többek között így ír a szerző: „Mielőtt lehetőségünk nyílt volna a nagy mennyiségű adatok elemzésére, azt feltételeztük, hogy a szerencse, a lelkiismeretes munka vagy a tehetség valamilyen mágikus, ismeretlen arányú keveréke a kulcs a sikerhez... Ma már tisztában vagyok vele, hogy a teljesítmény, noha tagadhatatlanul fontos, csak egy változó a sok közül a siker képletében.”

Tasnádi István: A *képletet* olvasva úgy tűnhet, a művészettel az a nagy baj, hogy nem mérhető teljesítmény. Annak semmi értelme, ha azt mondjuk: „Nem értek egyet a 100 méteres férfi síkfutás eredményével.” De hányszor halljuk azt, hogy pocsek a POSZT-válogatás, és gyakran az Oscar-díjat sem az a film kapja, amelyet nagyra tartunk. Eddig gondolhattuk azt, hogy bennünk van a hiba, nem elég kifinomult vagy épp túl egyedi az ízlésünk. Barabási megnyugtat minket, hogy ez nem így van. Az egész cirkusz végtelenül szubjektív, és nem feltétlenül a teljesítmény számít. Vagy nem csak az számít. Hogy ki kap meg egy irodalmi, képzőművészeti, zenei, filmes vagy

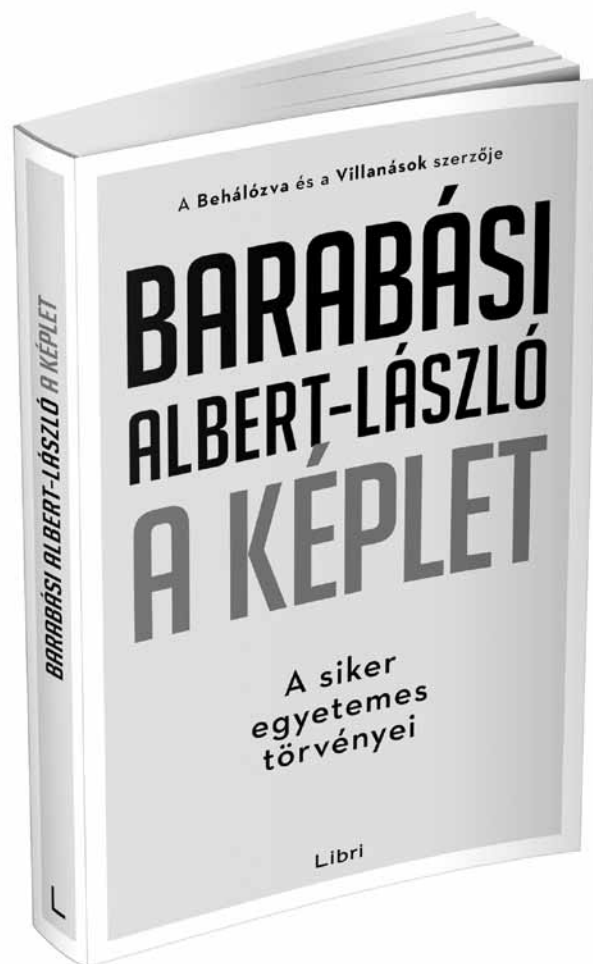
színházi díjat, azt akár egy kalapból is kihúzhatnák. Ez azért sokkoló.

Adorjáni Panna: Tényleg sokkolónak találtad a könyvnek ezt a felfedezését? Ami a díjazásokat illeti, Barabási tulajdonképpen azt mondja, hogy a legjobbak közül már nem lehet objektíve kiválasztani a legeslegjobbát, és azt is állítja, hogy létezik az „alkalmasság” fogalma, amelyből kiderül, hogy mi az, ami valamiért nagyon sok embernek tetszik egymástól függetlenül. De azt szerintem nem állítja, hogy kalapból húzzák, ki kapja meg a díjakat. Egy fesztivál válogatásában például a válogatókra is hat az alkalmasság, de nekik kell hogy legyenek

más szempontjaik is. Az viszont tény, hogy ezek az értékek sem univerzálisak, de ez a művészeti diskurzusban egyáltalán nem új felfedezés: a feminista, gender-, illetve posztkolonialista elméletek például ugyanezeket mondják, mindegyik más-más szemszögből. Hogy a(z érték)rend, amelyet egyetemesnek és megkérdőjelezhetetlennek tételezünk, még ma is nagy százalékban a heteroszexuális, európai/fehér, gyarmatosító férfi rendjét jelenti, ennél fogva pedig rendkívül specifikus. Nemrég láttam egy előadást, a bukaresti roma színház, a Giuvlipen csinálta (a címe *Sexodrom*), amelynek a végén az egyik performer lehengerlő elánnal osztja ki a fehér kultúrát, amely könnyedén olvasható visszaélések, igazságtalanságok, kirekesztések történeteként is, és felrója a nézőnek, hogy számon kéri rajta a „kultúráltságot”. Majd a monológ végén – és ez egyben az előadás zárómondata is – kimondja azt, amitől egyszerre félünk, de amit én személy szerint reménykedve vártam: hogy szarok a kultúrátokra. Nekem ez rendkívül felszabadító pillanat volt, ahogy Barabási laza kijelentése is, miszerint nincs abszolút mérce a művészetben. Hát persze hogy nincs! De szerintem ezután nem anarchia és giccs következik, hanem kemény munka. Mert ezután mindig meg kell tudnod fogalmazni azt is, hogy honnan nézel, milyen pozícióból bíralsz. Ez nem jó fejlemény?

T. I.: Ha így vesszük, Barabási könyve valóban a „európai/fehér férfi” szemszögből beszél, bár számos női karriert is taglal. Abból a szempontból viszont mindenképpen „amerikai” a könyv szemlélete, hogy a sikert valami abszolútumnak tartja, és a hírnevet (ami szerinte ugye nem azonos a sikerrel) valami mindenképpen elérendő jónak tételezi. Mi itt, Európa közép-keleti fertályán valahogy bizalmatlanabbak vagyunk a hírnévvel kapcsolatban, hiszen még elevenen él bennünk a *gyanús sikerek* emléke, mikor például a Kádár-korban a hatalom által támogatott szerzők jutottak aránytalanul nagyobb nyilvánossághoz. És itt érünk oda, ami számomra leginkább hiányzik az egyébként rendkívül szellemesen megírt és érdekes példákkal illusztrált könyvből. Barabási egy szóval sem ír a politika által torzított sikerről. Talán ez azért is van, mert a szöveg angolul született egy évtizedek óta az USA-ban tanító szerző tollából. Ott valószínűleg nem releváns ez a kérdés. Itt azonban igen, folyamatosan igen, újra igen. Harminc éve a pályakezdő kutató Barabásit épp a politika penderítette ki Erdélyből, igaz, ő ezzel jól járt.

A. P.: Még egy pillanatra muszáj visszatérnem a nőkhöz: a kutatás tudományos jellegének tudható be az, hogy a példák tárháza csak kivételesen tartalmaz nőket. Kivételeket természetesen mindig lehet találni, de végül is a lényeg itt az, hogy csak már lezárult sikertörténeteket lehet mérni, a fellelhető anyagok tehát többnyire múlt idejűek. Amit írsz, hogy a könyv nem mér politika által torzított sikert: persze, mert a népszerűsége való alkalmasságot méri, és a politika csak annyiban érdekli, hogy ez a faktor mennyiben torzítható. Azt írja, hogy bizonyos mértékig igen, de egy teljesen alkalmatlan slágert nem lehet mesterségesen feltornáznia a ranglisták élére. Egy közepeset viszont már igen. Viszont nekem olvasás közben mindvégig emlékeztetnem kellett magam arra, hogy egy tudós könyvét olvasom, akinek dolga mérni a sikert, de nem dolga megítélni, hogy az illető megérdemli-e, vagy sem. Egyébként pedig a különbség a rendes meg a gyanús sikerek között csak az volna, hogy míg az előbbi alanyának szakmai fellendülését és sikerét, mondjuk, egy szerinted releváns szakmai díj erősíti, az utóbbiért egy általad nem elfogadott közösség oszt babérokat. De a siker egyetemes törvényei, ha jól értem, nem tesznek különbséget a Nobel-díj meg az Instagram között, ahogy azt sem garantálják, hogy van valami (bármi!),

ami minőségileg egyetemesen megszűri azokat, akiknek kijár a siker. Bár elvileg a blöffölőt kidobja magából a rendszer – de a rossz költőt? Megint a művészet szubjektív voltához érkezem vissza: Barabási megkülönbözteti egymástól a művészeti és a tudományos sikert. Persze azért örültem volna, ha Barabási kétes alakok sikerét is felhossa példának. Lehet, hogy te is, én is valamilyen politikusságot kérünk számon a könyvön, bár nekem elég lenne, ha a félelmetes sikerek megmutatása által az volna még hangsúlyosabbá: nemcsak a művészetben, a sikerben sincs feltétlen minőség.

T. I.: Az előszóban beígéri, hogy beszélni fog a celebségről, a talmi vagy teljesítmény nélküli sikerről, de aztán ez valahogy elmaradt. Pedig leginkább ez határozza meg a kort, amelyben élünk: a valóságshow celeb sztárja sikerben, pénzben, ismertségben lazán leveri, mondjuk, egy művészsztárhoz vezető fiatal vagy épp rangidős színészét. Persze itt két különböző közönségről, valóságsszeletről beszélünk: az előbbi tömegsiker, az utóbbi egy jóval szolidabb, szakmailag rangos, de mégiscsak rétegsiker. Barabási többnyire a csupán az adott szakmában elért ismertséget nem tekinti mérhető sikernek. „A siker és a hírnév különböző állatfaj.” A valódi elismertség számára ott kezdődik, amikor az ember kilép a szakmai keretek közül, és már tömegekre hat. Mint Einstein, Steve Jobs vagy Nelson Mandela. De hát ezekkel a példákkal nem tudunk sok mindent kezdeni, ha a saját szakmai életünkre próbáljuk vonatkoztatni. Számomra az sokkal érdekesebb volt, mikor saját szakterületének, a hálózat kutatásnak megfigyeléseit tette közzé a sikerrel kapcsolatban. Például hogy kulcskérdés, hogy a pályakezdő alkotó vagy kutató a hálózat melyik pontján tűnik fel először, egy fontos csomóponton vagy egy kevésbé számon tartott hálózati ponton. Hogy maga a kezdés, a felütés mennyire meghatározza, szinte determinálja a későbbi karriert, akár egy algoritmus-sal bejósolható módon.

Tasnádi István.
Fotó: Reviczky Zsolt

Adoráni Panna. Fotó: Szarka Zoltán

A. P.: Úgy érzem, kicsit elvesztem. Nem találok azt a részt a „Bevezetés”-ben, amelyet említesz, és az sem rémlik, hogy hol beszél arról, hogy a siker az adott szakmán kívüli megjelenésre vonatkozna. Az általuk felállított algoritmusok ugyanis olyan sikereket vesznek alapul, mint például a Nobel-díj, amely a tudományos (és irodalmi) elismerések non plus ultrája. Azt mondod, hogy a siker egyetemes törvényei mégsem egyetemesek? De miért nem? Számomra a valóságshow kontra művész-színház olyan leegyszerűsítő párhuzam, amivel nem tudok mit kezdeni. Te látod magad alkotóként ebben a dichotómiában? Tény, hogy az adott celeb a saját közössége szempontjából sikeres, és az is tény, hogy nem én vagyok az, aki megszabom, hogy milyen szabályok szerint bíráljanak a valóságshow-nézők. De akkor milyen alapon ítélem meg, hogy az ő sikere legitim, vagy sem? Az én olvasatomban ebben a könyvben nem volt szó abszolút értékrendekről. A félreértés abból jöhet, hogy Barabási általa tisztelt életműveket foglalt bele a könyvbe, és nem Kim Kardashianról írt, és ez már csak az ő elitizmusáról árulkodik, arról, hogy – valószínűsítem – „érzelmileg nem tudja elfogadni”, hogy az, amit Kardashian csinál, teljesítmény is lehet. De attól még a siker egyetemes törvényei az általad említett celebekre is igazak kell legyenek, ha a könyv rájuk már nem tér is ki. Vagy várjuk meg, hogy Kim Kardashian is befejezze a pályafutását, hogy igazán mérhetővé váljon a sikere, mint Einsteiné, s utána nyilatkozzunk róla.

T. I.: Igazad van, nem a sikerről írta, hogy az adott szakmán kívüli ismertségről szól, hanem a hívnévéről. És időközben arra is rájöttem, hogy nem az „Bevezetés”-ben beszélt a celebekről, hanem szeptember végén a PIM-ben a PesText fesztiválon egy pódiumbeszélgetésen. Érdekes módon épp Kim Kardashian kapcsán említette, hogy majd mindenképpen szót kell ejteni a „teljesítmény nélküli sikerről”, de úgy látszik, ez aztán nem fért bele az időbe. Mondjuk, az is tanulságos, hogy az igazi bulvársikerek sem érnek el mindenkit, például én nem tudtam, kiről van szó, meg kellett kérdezni a lányomat. Ezen a beszélgetésen mondta Barabási azt is, hogy a nulladik törvény: a siker és a teljesítmény két különböző dolog, azaz ha nem vagy hálózatban, a teljesítmény nem váltható sikerre. A teljesítmény a sajátunk, a siker a külvilágról szól, a többiekről, hogy mit jelent nekik a teljesítményünk. Leegyszerűsítve az itt a fő állítás, hogy minden arról szól, milyen „kapcsolatépítő” vagy, azaz „hogy adod el magad”. A recept az, hogy nyüzsgögni kell, partikra járni, díszbemutatókra, és vacsorázni hívni fontos embereket. Szóval minden, amit utálok.

A. P.: De hiszen te sikeres vagy! Hogy lettél az, ha utárod a nyüzsgést? És hogyan olvasod a saját sikered a könyv által felajánlott új tudás ismeretében? Én ugyanis minduntalan azon

kaptam magam, hogy próbálom összevetni az olvasottakkal a saját történetem. Eddig is tudatában voltam annak, hogy azok a sikerek, amelyeket eddig elértem, nem csak hozzám köthetőek, nem csak nekem köszönhetőek, de ezt többnyire a privilegiáltságomnak tudtam be. Nem csodálkozom, hogy a politikai szempontokat éreztem erősebbnek, engem ezek a különbségek foglalkoztatnak inkább, bár most már a könyvnek hála azt is látom, hogy milyen egyéb képességek és lehetőségek segítettek ezen az úton. És igen, ahogyan ezeket írom, el is bizonytalanodom, ahogy elbizonytalanodtam olvasás közben is: vajon én sikeres vagyok? De azt hiszem, inkább a sikeres emberek közé tartozónak tartom magam, és ez remélhetőleg nem tűnik nagyképtűségnek, bár az én sikerem kisvárosi siker, underground babér, turizott márkacipő.

T. I.: Nagypám falusi kántortanító volt, később iskolaigazgató, megbecsült polgára a közösségének, a megyei lap többször írt róla, egyszer még egy országos lap is. Ő nyilván sikeresnek élte meg magát, úgy tartották számon a közegében, hogy egy „híres ember”, míg van olyan sztárszínész, aki frusztrált és elégedetlen, mert csak itthon ismerik, a nemzetközi porondon teljesen ismeretlen. Ilyen szempontból teljesen szonyilagos ez az egész, mindannyian egy belső értékmérő szerint éljük meg a saját sikerünket vagy sikertelenségünket. Az Oscar-díjas Nemes Jeles László vagy Deák Kristóf felért a csúcsra a szakmájában, de ha megszólít egy zöldségest a Bosnyák téri piacon, az tutira nem ismeri fel. (Itt is megragadható a siker és a hírnév közötti különbség.) Ha bemegyek egy színházba, ahol az utóbbi években több darabomat is játszották, a portás megkérdezi, hogy ki vagyok, és kihez jöttem. Szinte mindannyian valamilyen szubkultúra local herói vagyunk, még ha az a szubkultúra egy komplett nyelvterület is. *A képlet* arra ad tippet, hogyan lehet esetlegesen szintet lépni (bár ugye nem kecsegtet vérmes reményekkel, hisz a hatókörödet meghatározza, hogy a hálózat mennyire fontos pontján tűntél fel először). Irodalmi Nobel-díjra is csak akkor esélyes egy magyar prózaíró, ha van ismertsége német nyelvterületen, ha van egy erős német kiadója megfelelő lobbierővel.

A. P.: Relatív, hogy mi a siker, *A képlet* szabályai kicsiben is működnek szerintem, az ún. local hero típusú sikeres emberek számára is. Engem nem keserített el a könyv, de a mondataidból úgy érzem, mintha téged igen. Én szórakoztatónak éreztem, olvasmányosnak, többnyire tanulságosnak is. És annak, aminek Barabási leírja: tudományos kvázi önségítő könyvnek, amin ugyanakkor gyorsan túltesz magát az ember, hiszen vannak ennél fontosabb dolgok is. Engem egyébként önmagában a siker nem érdekelt, bár felismerem önmagamban azokat a tulajdonságokat, amelyek által mégis odaférek néha a mézesbödönhöz. Ezekért a

felismerésekért élvezetes volt olvasni. A nagynevű díjak szintén nem érdekelnek, s hogy felismerjenek a piacon, az számomra pláne nem tartozik hozzá a siker fogalmához. De mindegyre úgy érzem, hogy fogalmakat kell tisztáznom, elcsúsznak a mondataim, miközben egymásnak írunk, és ebben a mi beszélgetésünkben nekem ez a legtanulságosabb, hogy a gyakran olyannyira egyértelműnek tűnő szavak is elhomályosodnak, s megrekesztik a gondolatmenetet. Ezért a felismerésért meg neked jár köszönet.

T. I.: Engem sem érdekel, hogy felismernek-e a piacon, sőt. Még attól is kellemtelenül érzem magam, ha egy híresebb színész barátommal beülünk valahova, és nem lehet két mondatot végigmondani, mert mindig odajön valaki szelfizni és jópofizni. Szóval a hírnév más tézisa, az egyáltalán nem érdekel, de a szakmai siker hiányát rosszul viselném, az hosszú távon elbizonytalanítana. A könyv egyébként nem keserített el, inkább felvillanyozott, mivel érthetővé tett néhány eddig irracionálisnak tűnő jelenséget.

BALUJA PETRA

LÉTEZIK-E A SIKERESSÉG RECEPTJE?

Mit jelent a színészi siker? Hogyan vizsgálható? Milyen mérőeszközökkel mérhető? A köznapi nyelvhasználatban sikeren egyaránt értünk pillanatnyi örömet, keményen befektetett munkával elért sikert, de akár a kurdarcokból való felállásokat is. A siker elérésére már csak ezért sem adható általános, patikákban kiváltható recept. A színészi siker szintén több összetevőből áll, árnyalt képet mutat, tehát nem tárgyalható a siker-kudarc dichotómiában.

A színházi szakmában a sikeresség követelménye elsődleges. A művész a próbafolyamatban, az előadáson, a díjazásokkal, a kritikai írásokkal azonnali és folyamatos visszajelzést kap a külső, objektív sikeréről, avagy sikertelenségéről. Emellett saját színészi teljesítményéről, vágyairól ő is képet alkot, így alakítja ki saját szubjektív sikerérzetét. Lehet büszke a szépségére, vagy szoronghat annak elvesztésétől, belső küzdelmei lehetnek tehetsége hullámzó állapota miatt, pillanatnyi jó vagy rossz érzéséhez hozzájárulhatnak a függöny mögötti élethelyzetek, de a színházon kívüli privát élet is.

Miért vált érdekessé a szubjektív siker és a jól-lét a válság után a társadalomtudósoknak, de még a közgazdászoknak is?

A sikert számos tudományterület próbálta feltárni, például a közgazdaságtan, a pszichológia vagy a társadalomtudományok. Komplexitása miatt nehéz definiálni és vizsgálni: többértelmű fogalom, amely függ a társadalom értékpreferenciáitól, sikerideológiáktól, az egyén személyes attitűdjétől. A társadalmi cselekvés különböző területein különböző sikerminták jellemzők: így például mások a mérnöki vagy a *művészi sikeresség* kritériumai. A kortárs kutatásokban azonban felértékelődik a siker mint az étellel való elégedettség és jól-lét értelmezése. Induljunk a Stiglitz–Sen–Fitoussi-jelentéstől,¹ amely a kétezres évek első

felében készült, és a társadalmi fejlődés pontosabb indikátorait volt hivatott létrehozni. Ez azért volt indokolt, mert az elemzők rámutattak arra, hogy a társadalmi fejlettség mérésére általánosságban alkalmazott, GDP adatokra épülő módszerek nem képesek láttatni olyan jelenségeket, amelyek például az emberek jól-létére (szűkebb értelemben véve sikerérzetére) nagy hatással vannak. Egyes kutatók már korábban is kétségesnek tartották a gazdasági teljesítmény kizárólag a GDP-n alapuló statisztikai módszereit. A szubjektív változók – jelen esetben ez a sikert/sikerességet jelenti – bevezetésével pontosabban meghatározható a társadalmi fejlődés iránya, és az emberek jól-létének szélesebb körű, mélyebbre ható megismerésére van lehetőség. A jól-lét jelenleg a gazdasági forrásokhoz kapcsolódik, továbbá a jövedelemhez vagy az emberek életének egyes dimenzióihoz: például hogy érzik magukat, milyen környezetben élnek. A jól-lét mérésének kiemelése azért egyre inkább bevett gyakorlat, mert a GDP-ből származó eredmények és a szubjektív jól-létek között egyre nagyobb szakadék tátong. Például az utóbbi évek gazdasági és politikai téren szünetelő krízisei is kevés összefüggést mutatnak az anyagi jólét csökkenésével. Éppen ezért van szükség olyan statisztikai mérőeszköz kidolgozására, amely az emberi jól-léteket helyezi a középpontba. Mivel a jól-létnek számos dimenziója van, úgynevezett „multidimenzionális” fogalomként utalnak rá, méréséhez komplex módszerre van szükség. Kulcsfontosságú dimenziói a következők: anyagi életszínvonal (jövedelem, fogyasztás, vagyon), egészség, oktatás, egyéni tevékenységek (a munkát is beleértve), politikai képviselőlet és

1 Joseph E. STIGLITZ – Amartya SEN – Jean-Paul FITOUSSI, „A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről”, *Statisztikai Szemle* 88 (2009): 3:305–320.